

УДК 631.115:338.436

Івченко В.Є.,
заступник голови Комітету Верховної Ради України
з питань аграрної політики та земельних відносин,
здобувач Національного наукового центру
«Інститут аграрної економіки»,
м. Київ*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ І ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

Постановка проблеми. На шляху до формування ринкових відносин в Україні було здійснено інституційну трансформацію господарського укладу в сільському господарстві, включаючи реформування відносин власності. Проте результати трансформаційних процесів мають двоякий вплив на розвиток агропродовольчого сектору. З одного боку, розвиток ринкових відносин дав можливість створення нових форм аграрного господарювання та їх розвитку за напрямками збільшення ефективності власної діяльності, переходу на вищий рівень технологічного укладу, нарощування експортного потенціалу виробленої продукції. З іншого ж боку, аналогічний процес призвів до орієнтації суб'єктів господарювання на швидке збагачення, що супроводжується нехтуванням останніми відтворювальними та технологічними принципами в сільському господарстві. Як наслідок, створено передумови виникнення низки соціально-економічних та екологічних проблем, а більшість господарств орієнтується на збут сировинної продукції, не бажаючи інвестувати додаткові ресурси в переробний сектор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку різних форм аграрного господарювання в Україні присвячували власну наукову діяльність такі вітчизняні дослідники, як В. Г. Андрійчук [1], Р. Я. Корінець [2], М. Й. Малік і В. М. Заяць [3], В. Я. Месель-Веселяк і

* *Наук. керівник – Кириленко І.Г., д.е.н., професор, член-кореспондент НААН*

М. М. Федоров [4] та ін. Водночас, недостатньо дослідженими залишаються проблеми низької соціально-економічної ефективності форм дрібнотоварного виробництва. В даній області важливе значення мають праці зарубіжних дослідників, зокрема щодо розвитку сімейного фермерства: С. Арауджо [5], Р. Зімбахл [6], Г. Бюргер-Шейдлін [7], Л. Рудні [8], Ф. Мерц [9], В. Страмп [10], Дж. Мюллерс і Г. Баченрідер [11], С. Паласіос [12] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення результатів дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку форм сучасних господарських структур в Україні та обґрунтування, на основі світового досвіду розвитку дрібнотоварного виробництва, доцільності підтримки сімейного фермерства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті трансформаційних перетворень в аграрному секторі економіки України було утворено нову систему ринкового господарювання на основі сільськогосподарських підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники трансформації форм аграрного господарювання в Україні

Організаційна форма господарювання	1990 р. (до реформування)				2014 р. (після реформування)			
	Кількість господарських структур, тис. од.	Площа с.-г. угідь, млн га	Частка с.-г. угідь, %	Середній розмір 1 господарства, га	Кількість господарських структур, тис. од.	Площа с.-г. угідь, млн га	Частка с.-г. угідь, %	Середній розмір 1 господарства, га
Усі категорії господарств		40,89	100			36,4	100	
Сільськогосподарські підприємства, з них:	12,4	38,22	93,5	3082,3	52,5	20,5	56,3	390,5
колгоспи	8,5	28,7	70,2	3376,5				
радгоспи	2,6	9,46	23,1	3638,5				
міжгоспи	1,2	0,06	0,1	50,0				
фермерські господарства					39,4	4,7	12,9	119,3
Господарства населення	9206	2,67	6,5	0,3	16945,4	15,9	43,7	0,9
з них: ОСГ					4136,8	6,3	17,3	1,5

Джерело : складено автором на основі [4; 13].

Як бачимо, внаслідок розформування колективних форм господарювання дореформеного періоду станом на 2014 р. в Україні було утворено більш ніж у 4 рази більше сільськогосподарських підприємств – 52,5 тис. од., лівова частка яких (75%) є фермерськими господарствами. Водночас, за рахунок збільшення кількості господарств населення як суб'єктів сільськогосподарського виробництва відбувся перерозподіл земельних угідь. Так, збільшення загальної площі сільськогосподарських угідь в користуванні господарств населення майже в 6 разів, в підсумку дало змогу останнім сконцентрувати у власних руках 43,7% загальної їх площі (на 37,2 в.п. більше ніж в 1990 р.). Крім того, значні зміни відбулись і за показником середнього розміру господарюючих суб'єктів: в господарствах населення даний показник збільшився втричі – до 0,9 га, а в сільськогосподарських підприємствах відповідно зменшився майже у 8 разів – до 390,5 га.

В розрізі постреформних організаційно-правових форм аграрного господарювання центральне місце, як уже зазначалось, займають фермерські господарства, які в динаміці збільшились відносно 2000 р. в 11,3 разів (табл. 2).

Незаперечною є важливість інших категорій господарств, зокрема господарських товариств та приватних підприємств, динаміка яких, незважаючи на незначний спад у звітному періоді, демонструє нарощування кількості відповідних структур відносно базового періоду. Слід також відзначити значне зменшення кількості виробничих кооперативів (на 78,5 в.п.) та державних підприємств (на 40,8 в.п.) відносно 2000 року.

Таблиця 2

**Кількість діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві України
(станом на 1 листопада)**

Категорія господарства	Рік							2014 до 2000, %
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	
Господарські товариства	6718	8172	7769	8080	8235	8245	7750	115,4
Приватні підприємства	2519	4054	4243	4244	4220	4095	3772	149,7
Виробничі кооперативи	3136	1727	952	917	848	809	674	21,5
Фермерські господарства	3480	42533	41726	40965	40676	40752	39428	1133,0
Державні підприємства	385	395	322	310	296	269	228	59,2
Підприємства інших форм господарювання	402	1694	1481	1731	1781	1460	691	171,9

Джерело : складено автором на основі [13].

Розглянувши сучасну структуру землекористування за розміром підприємств, можна зробити висновок про надмірну концентрацію земельних масивів у великих аграрних формуваннях. Так, 61,4% загальної площі сільськогосподарських угідь сконцентровано в руках власників 5,9% підприємств із площею землекористування більше 2000 га; 25,5% угідь – у 10,8% підприємств (500,1-2000 га); 10,2% угідь – у 26,6% підприємств (50,1-500 га); 2,7% угідь – у 38,2% підприємств (10,1-50 га) та лише 0,2% угідь – 18,4% малих підприємств із площею землекористування до 10 га (рис. 1). Отже, форми дрібнотоварного виробництва при вагомій частині суб'єктів господарювання використовують мізерну частку загальної площі земельних угідь. На противагу таким підсумкам, цікавим може бути приклад Бразилії, де функціонують 5,2 млн малих фермерських господарств із розміром земельних угідь до 10 га, займаючи при цьому 24,3% загальних земельних угідь і забезпечуючи 75% зайнятості в сільській місцевості [5].

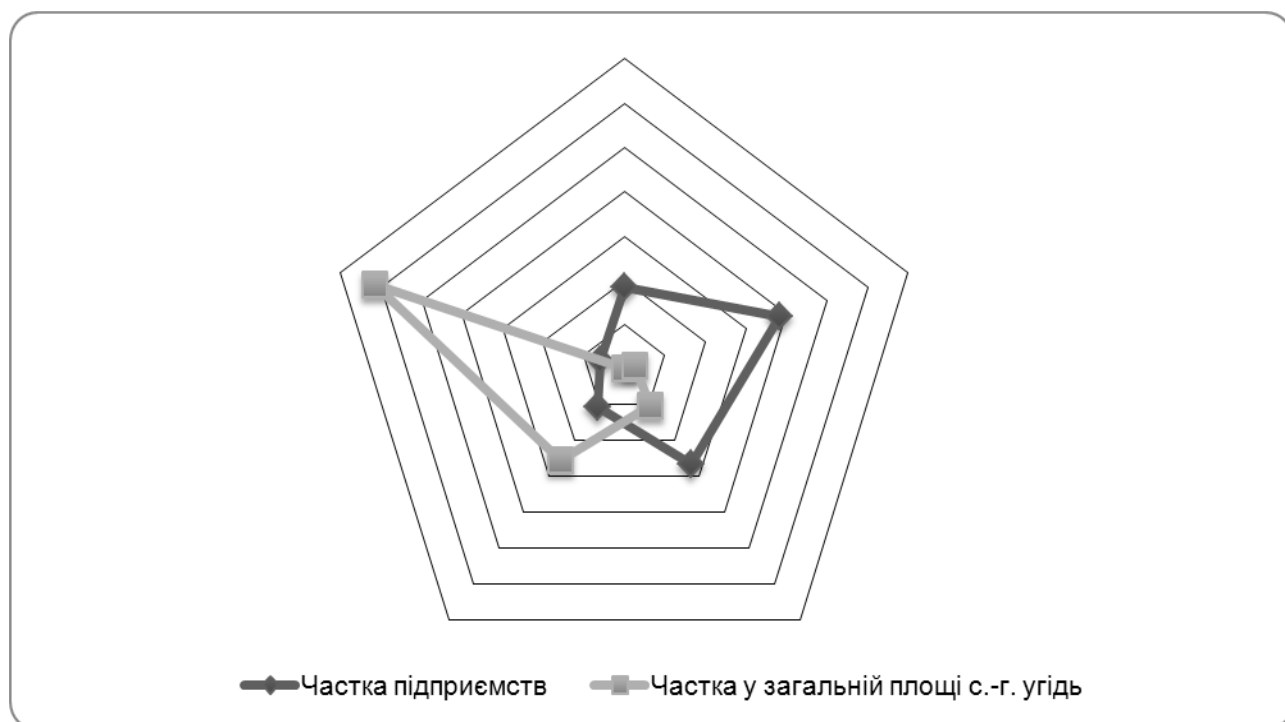

Рис. 1. Розподіл діючих підприємств за розміром сільськогосподарських угідь в Україні (2014 р.), %

Джерело : складено автором на основі [13].

Детальний аналіз використання сільськогосподарських угідь в господарствах населення відображає нарощування земельних площ під ведення особистого селянського господарства до 6,3 млн га. Особливої уваги заслуговує збереження значних площ (більше 1 млн га) під сінокосіння та випас худоби в господарствах населення, що є передумовою ефективного розвитку молочного скотарства. Водночас в динаміці характерною є тенденція скорочення поголів'я молочно-м'ясного

скотарства у відповідних господарюючих суб'єктах. Так, в 2014 р. в розрахунку на 10 домогосподарств було 5,4 голів ВРХ (у т.ч. 3,5 корів), 6,6 голів свиней та 148 голів птиці різних видів [13].

Повертаючись до молочного напрямку виробництва, в даному аспекті орієнтиром розвитку можна вважати приклад Німеччини, що є лідером ЄС з виробництва молока. В забезпеченні провідної позиції в молочному напрямі значну роль відіграють сімейні молочні ферми (близько 95 тис. од.), що утримують 12,4 млн корів, 70% з яких утримується безприв'язно [14]. Тобто особливості утримання є схожими із умовами випасання в більшості вітчизняних сільських поселень, що й актуалізує впровадження німецького досвіду в нашій державі, а досягнення рівня продуктивності корів (8 тис. кг/рік), валового виробництва молока (28 млн т) та рівня державного преміювання фермерів (20 євро на 1 корову) мають стати перспективними орієнтирами розвитку молочної галузі України.

З початком трансформації форм господарювання в аграрному секторі відбулись деякі зміни в структурі валової продукції сільського господарства (рис. 2), обсяг якої все ще не може досягнути базового рівня 1990 р. Починаючи з даного періоду, в динаміці спостерігається зменшення обсягу валової продукції в сільськогосподарських підприємствах. Крім того, в період 2000-2007 рр. частка сільськогосподарських підприємств у загальному обсягу валової продукції була менше 50%. Позитивним моментом є тенденція постійного нарощування обсягів виробництва фермерськими господарствами співставного зі збільшенням їх кількості за досліджуваний період. Для сучасного періоду характерною є збереження диспропорції у виробництві рослинницької та тваринницької продукції, що виникла ще на початку трансформаційного періоду. Це можна пояснити порівняною збитковістю тваринницького напрямку в сільському господарстві і відповідним скороченням відповідних галузей в орієнтованих на прибуток підприємницьких структурах. В даному аспекті не стали виключенням і господарства населення, обсяг валової продукції тваринництва в яких за період 1990-2014 рр. зменшився із 56,0 до 40,2 млрд грн, в той час як по рослинництві навпаки спостерігалось збільшення аналогічного показника – з 27,6 до 72,2 млрд грн.

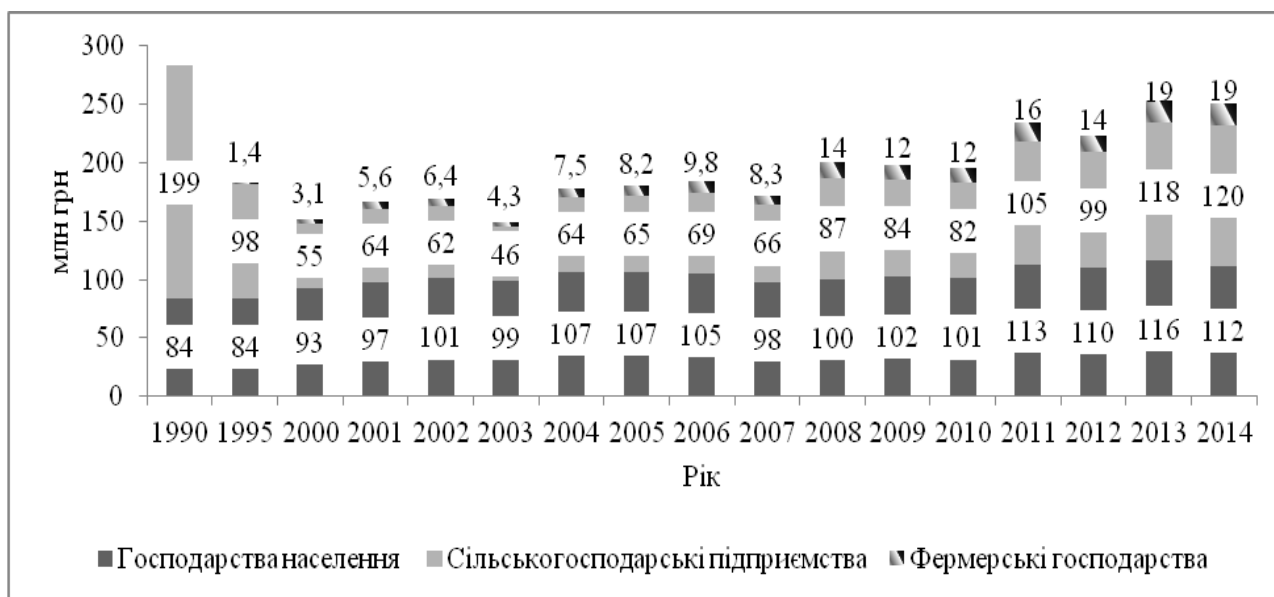

Рис. 2. Динаміка обсягу валової сільськогосподарської продукції в Україні за категоріями господарств

Джерело : складено автором на основі [13]

Особливою формою сільських господарств населення є особисті селянські господарства (ОСГ), діяльність яких регламентується Законом України «Про особисте селянське господарство». Зважаючи на загальну демографічну ситуацію в країні, що особливо загострюється в сільських територіях, цілком логічною є загальна тенденція зменшення кількості ОСГ – в середньому на 100 тис. од. за останні 5 років. За період дослідження зменшуються також як загальна кількість господарств, що утримують худобу та птицю, так і сама чисельність худоби. Хоча позитивним моментом можна відзначити стрімке підвищення рівня технічного забезпечення даних господарств, а також відносно стабільна тенденція збереження площ земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Дані форми господарювання, на нашу думку, є найбільш пріоритетними з позиції їх трансформації як товаровиробників сільськогосподарської продукції у формі сімейних фермерських господарств.

В країнах Європейського Союзу сімейні ферми є основоположною ланкою регіонального розвитку сільських територій. В даному аспекті зазначені економічні суб'єкти слід розглядати не лише

як структури суто виробничого спрямування, але і як осередок збереження культурної спадщини та забезпечення цілісності соціуму сільських поселень. В рамках САП європейські країни віддають виробничій функції сімейних фермерських господарств лише другорядну роль, першочерговим же завданням даних структур визначаються розвиток сільських територій та підтримка національних культурних особливостей [6, с. 185]. Разом з тим, збереження сімейними фермами статусу суб'єкта державної підтримки досягається за рахунок їх вагомого внеску в сталий розвиток національного господарства та раціонального використання земельних ресурсів.

За статистикою із 570 млн фермерських господарств в світі близько півмільярда є саме сімейними, а їх частка в загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції складає 56%. Даними господарськими суб'єктами обробляється вагома частка сільськогосподарських угідь у світі, зокрема 83% – в Північній Америці, 68% – у Європі, 85% – в Азії, 62% – в Африці. Крім того, сімейні фермерські господарства демонструють на оброблюваних ними землях досить високий рівень ефективності виробництва. Так, в США відповідні господарські структури, здійснюючи власну діяльність на 78% сільськогосподарських угідь, виробляють близько 84% загального обсягу сільськогосподарської продукції. Яскравим прикладом відображення ролі сімейних ферм в забезпеченні продовольчої безпеки країни є Бразилія, де дані форми господарювання виробляють 40% основних сільськогосподарських продуктів за рівня концентрації земельних угідь лише в 25% [2].

В умовах сучасних євроінтеграційних процесів особливої уваги заслуговують тенденції та перспективи розвитку сімейного фермерства саме в європейських країнах. За останніми даними частка працівників сільського господарства ЄС, зайнятих у господарствах сімейного типу, складає 76% (рис. 3). Решта зайнятих в сільськогосподарському виробництві не є членами сімейних фермерських господарств, при чому 8% з яких є частково зайнятими. Лідерами за даним показником є Польща та Австрія, що демонструють вищий рівень порівняно із середнім по європейському регіону, – 93% і 83% відповідно.

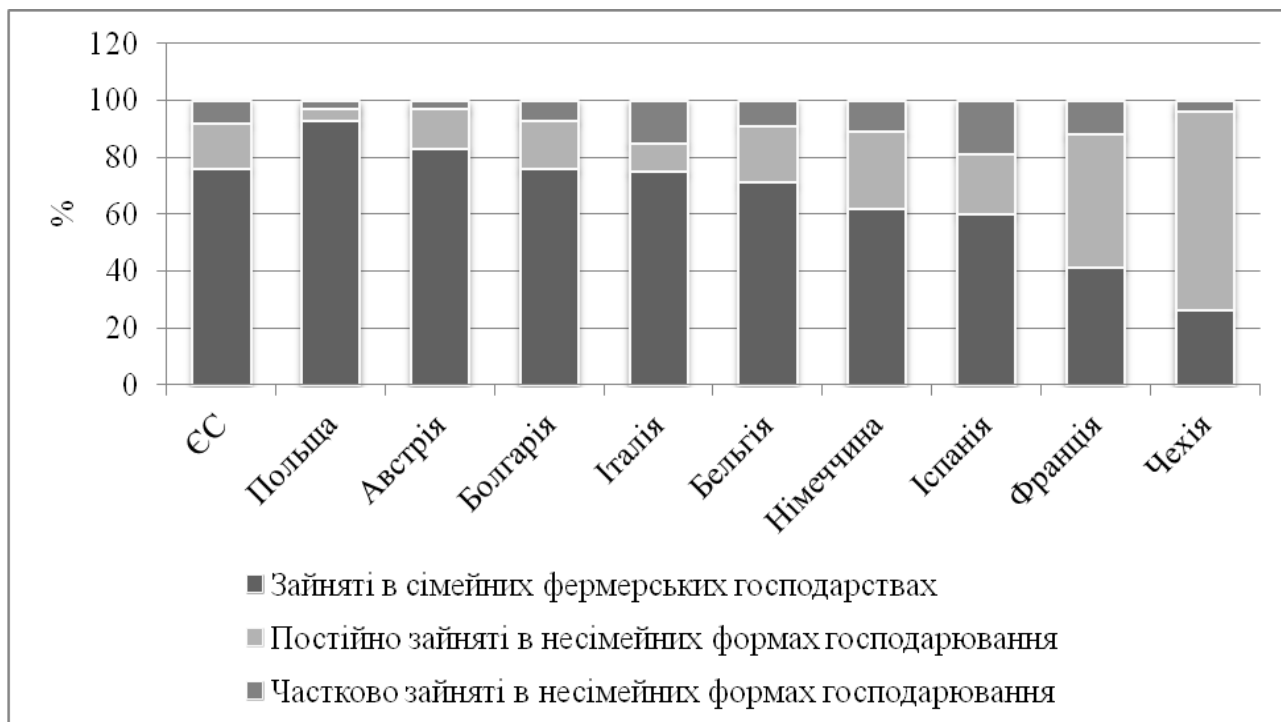

Рис. 3. Розподіл зайнятих працівників в сільському господарстві країн ЄС, %

Джерело : складено автором на основі [15]

Дещо іншою ситуація щодо структури сільськогосподарських угідь, згідно якої на сімейні фермерські господарства припадає 52% загальної площі землекористування в сільському господарстві (рис. 4). За даним показником польські та австрійські сімейні ферми також займають найбільші частки у власних країнах, але найвищий рівень концентрації сільськогосподарських угідь в господарствах сімейного типу спостерігається в Бельгії (91%) та Італії (78%).

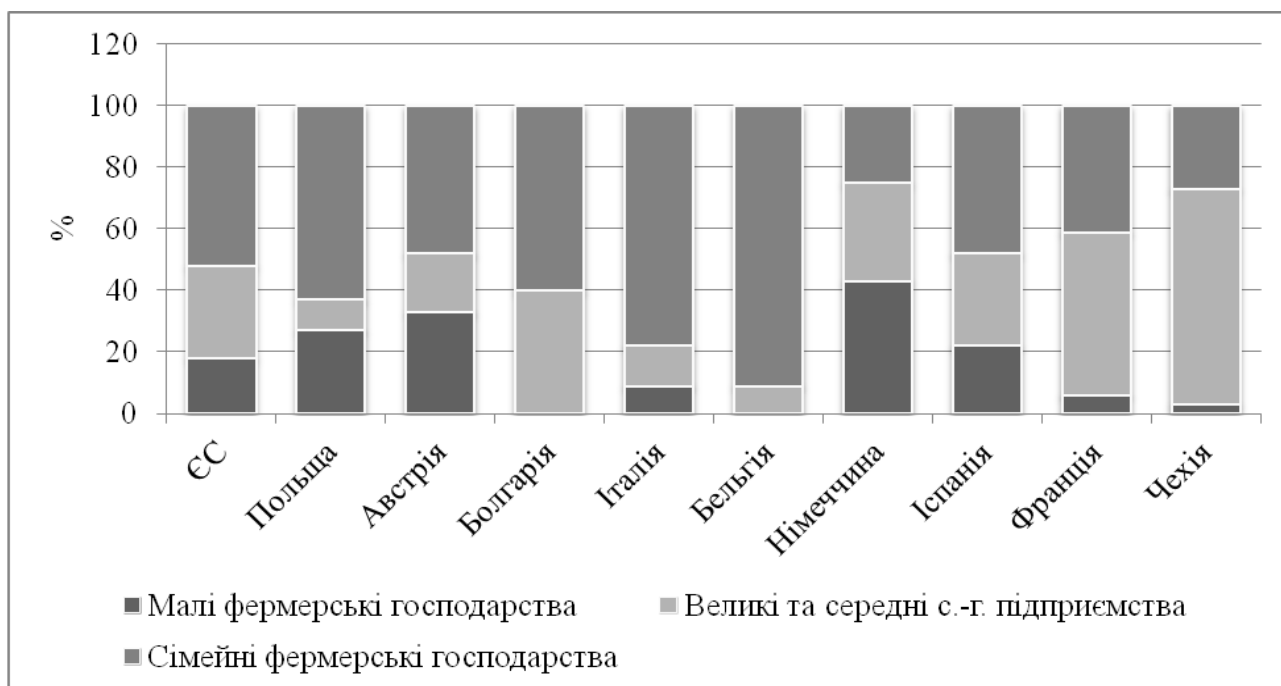

Рис. 4. Структура сільськогосподарських угідь країн ЄС за основними групами користувачів, %

Джерело : складено автором на основі [16]

Особливістю розвитку сімейного фермерства в ЄС є наявність відмінностей за сучасним станом та тенденціями в розрізі окремих країн членів ЄС. Так, в австрійському секторі сільськогосподарства домінують переважно малі сімейні фермерські господарства. Загалом, 90% площі Австрії (83,871 км²) є землями для ведення сільськогосподарства та лісництва. Близько 43% зазначеною площі визначено землями сільськогосподарського призначення. Середній розмір фермерського господарства в країні становить 19 га. При чому дві третіх фермерських господарств Австрії розташовані в гірській місцевості або інших несприятливих для сільськогосподарства місцевостях, де відповідно середній розмір господарства не перевищує 14 га [7].

Згідно статистичних даних, в 2015 р. в Австрії функціонувало 153515 сімейних господарств, що обробляли 59,9% загальної площі сільськогосподарських земель. Чимало сімейних ферм Австрії зайняті в секторі агротуризму, відповідно частка таких господарств склала 14,5%. Такий вид діяльності сімейних фермерських господарств забезпечує зайнятість 23 тис. осіб та генерує близько 1-1,2 млн євро річного обороту. В середньому, дохід від агротуризму приносить 34,5% загального доходу сімейного господарства [17, с. 18].

Успіх АПК Польщі багато в чому є заслугою саме сімейних фермерських господарств. На сьогодні близько 20% експорту всієї агропромислової продукції забезпечують сімейні ферми, що загалом формує додатне сальдо у розмірі 3,5 млрд євро. За статистичними даними в 2011 р. в сімейних фермерських господарствах Польщі було зайнято близько 2,3 млн осіб. Характерною ознакою відповідних польських господарських структур є переважно малий розмір їх площ землекористування. Так, площа більшості фермерських господарств (близько 70%) не перевищує 5 га, а частка господарств із площами більше 50 га складає лише 1,2% [8].

Варто відзначити, що Польща є фактично лідером ЄС (поступається лише Румунії) за кількістю сімейних фермерських господарств, що складає близько 2,4 млн ферм. В загальній структурі сімейних фермерських господарств ЄС частка господарств Польщі складає 18%. Загалом, саме сімейні фермерські господарства є тим видом сільськогосподарського виробника, який переважає в усіх країнах ЄС. Їх частка в загальній кількості ферм у країнах ЄС складає від 99% в Греції до 72,8% в Франції. Інші фермерські господарства несімейного типу займають лише 2,4% загальної кількості фермерських господарств, тоді як аж в 10 країнах ЄС дана частка складає менше 1% [16].

Сектор сільськогосподарства та лісництва в Італії демонструє позитивні тенденції щодо нарощування кількості підприємницьких структур. Так, в 2013 році в країні було зареєстровано 11,5 тис. нових підприємств, що на 2,6% більше порівняно з попереднім періодом. Важливо зазначити, що 17% усіх агропідприємств були засновані особами молодше 30 років. В секторі сільськогосподарства Італії саме сімейні фермерські господарства займають одну з провідних ролей. Зокрема, небезпідставно важливим є їх значення в молочному підкомплексі, – невеликі фермерські

господарства утримують чверть загального поголів'я худоби, а їх частка в загальній кількості молочних ферм складає приблизно 50%.

Фермерство в Канаді є також економічно та соціально важливою ланкою народного господарства. Частка індивідуальних та сімейних ферм складає 55% усіх фермерських господарств країни, крім того функціонує й така специфічна форма господарювання як сімейні корпорації, частка яких відповідно становить 17,4% [18]. Проведений в 2011 році в Канаді державний перепис сектору АПК показав, що кількість ферм в Канаді зменшується. Однак, середній розмір ферми збільшився, оскільки ті фермери, які вирішили продовжити свою діяльність в секторі АПК, консолідують власну діяльність. Водночас, лише 5% канадських фермерів відповідають за майже половину всієї харчової продукції країни.

Безумовно негативним моментом залишається збільшення середнього віку власників фермерських господарств. Так, 48% фермерів є старшими за 55 років. Проте, водночас спостерігається тенденція щодо повернення молоді до роботи на сімейних фермах, зокрема після попередньої роботи в нафтовидобувній галузі або офісної роботи у великому місті [9].

В Бразилії сімейні фермерські господарства обробляють 106,8 млн га, що складає 24% сільськогосподарських земель країни; охоплюють 12 млн фермерів (1/3 жінок) та 84% землевласників. Частка продукції сільського господарства, виробленої саме сімейними фермерськими господарствами в ВВП країни складає 62% [10].

Загалом сімейні фермерські господарства забезпечують 87% загальної продукції касави (маніоку); 70% – національної продукції бобових; 46% – загального виробництва кукурудзи; 38% – бразильської кави; 34% – рису; 58% – молока; 59% – поголів'я свиней; 50% – птиці; 21% – пшениці та 16% сої. Таким чином, дані доводять, що харчова безпека Бразилії по своїй суті залежить саме від розвитку малих фермерських господарств [5].

Сімейні фермери за сучасних умов змушені працювати з врахуванням різних економічних, агроекологічних та соціальних контекстів власної діяльності, забезпечення продовольчої безпеки, стикаючись зі підвищенням рівня суспільних потреб щодо безпеки харчових продуктів, їх якості, походження та різноманітності, щоб здійснити свій вклад в стійкий розвиток національного господарства.

Сімейне фермерство, навіть в невеликому масштабі, може бути важливим фактором у вирішенні проблем бідності в сільських районах, шляхом забезпечення продуктами харчування власного виробництва. Наприклад, Дж. Мюллерс і Г. Баченрідер [11] досліджували доходи домогосподарств дрібних сімейних ферм в Хорватії до вступу цієї країни в ЄС в двох регіонах: сільськогосподарському (Біловар-Білогора) та приміському (Загреб). Дохід від дрібного сімейного фермерства варіювався в середньому більше однієї третини доходів населення в приміському регіоні і 56% в сільськогосподарському.

В силу величезних масштабів сімейного сектора в ЄС, який забезпечує безперебійне постачання продукції високої якості і різноманітності, сімейні фермери в ЄС вносять свій вклад в забезпечення продовольчої безпеки на регіональному, національному та європейському рівні.

Сімейні фермерські господарства мають також велике значення в забезпеченні екологічної стійкості сільськогосподарських систем. Дослідження свідчать, що сімейні фермерські структури можуть забезпечити більш високий рівень догляду за навколишнім середовищем, ніж несімейні форми фермерства. Так, малі ферми мають зазвичай більш диверсифіковане виробництво, тобто займаються як рослинництвом, так і тваринництвом, що сприяє рециркуляції поживних речовин всередині ферми і зменшення кількості відходів. Вони також більш схильні використовувати традиційні технології, які краще для навколишнього середовища. Крім того, сімейні фермерські господарства зберігаються з покоління в покоління, що може мати додатковий довготривалий ефект щодо збереження навколишнього середовища. Дотримання традиційних цінностей сімейних фермерів сприяє покладенню зобов'язань на кожне наступне покоління щодо збереження і (за можливості) покращення сільськогосподарських та екологічних умов здійснення господарської діяльності.

Водночас, не всі сімейні ферми мають розділяють сучасні погляди щодо збереження стабільного стану навколишнього природного середовища. Зважаючи на те, що власниками таких господарств є особи різного віку, поглядів та переконань, часто зустрічаються практики ведення господарства з виникненням різноманітних екологічних проблем, зокрема неконтрольованих викидів парникових газів, ерозії ґрунту, перевищення вмісту нітратів в продукції, забруднення водного середовища тощо. Крім того, залишаються так звані ненавмисні негативні наслідки здійснення господарської діяльності фермерами (особливо старшого віку), що не можуть прийняти думку про те, що сільськогосподарське виробництво може бути діяльністю, що забруднює навколишнє середовище [12].

Сімейні фермерські господарства є уособленням підвищення життєздатності сільського господарства і збереження традицій на сільських територіях. Вони займають певне проміжне положення між традиціями і сучасністю, зберігаючи сільські цінності, представляють інтереси сільських громад. Водночас, як бізнес структури, вони намагаються здійснювати інноваційну діяльність і провадити сучасне сільськогосподарське виробництво і маркетингові технології. Функціонування

сімейних ферм, зокрема малих форм, є значною частиною національної сільської культурної спадщини, звичаїв, одягу, кухні та місця проживання. Розгалуження саме дрібних сімейних ферм означає, що сільські громади, навіть найвіддаленіші з них, залишаються порівняно більш населеними, ніж це було б за відсутності відповідних господарських структур, що забезпечують населення різною продукцією та послугами.

Висновки з проведеного дослідження. Розглянувши сучасний стан та тенденції розвитку форм аграрного господарювання в Україні та світі, можна дійти висновку про важливість для вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції підтримки і розвитку рівня власної конкурентоспроможності, підвищення рівня якості виробленої продукції, пошуку ринкових переваг. Світовий досвід доводить перспективність трансформації форм натурального виробництва в більш прогресивні та інтегровані – сімейні фермерські господарства. Структурні трансформації в сільськогосподарському секторі будуть залишатися перманентним явищем, що буде супроводжуватись поділом одних та укрупненням інших господарських структур. Як уже зазначалось, за сучасних ринкових умов гарантованим є вільний вибір форми господарювання власниками підприємницьких структур. Водночас перспективність розвитку сучасних соціально-орієнтованих господарських форм сімейного типу з домінуючою формою приватної власності має бути визначена державною політикою пріоритетною у сфері сільського господарства.

Бібліографічний список

1. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 3-15.
2. Корінець Р. Сімейні ферми як об'єктивна необхідність / Р. Корінець // The Ukrainian Farmer. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agrotimes.net/journals/article/simejni-fermi-yak-ob%E2%80%99ektivna-neobhidnist>.
3. Малік М.Й. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М.Й. Малік, В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2013. – № 5. – С. 87-95.
4. Месель-Веселяк В.Я. Теоретико-методологічне і нормативно-правове забезпечення трансформації аграрного сектору економіки України до ринкових умов господарювання, науковий супровід та ефективність запровадження / В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2015. – №7. – С. 5-24.
5. Araujo S. Family farmers feed Brazil [el. res.] / S. Araujo. – Grassroots international, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grassrootsonline.org/news/blog/family-farmers-feed-brazil>.
6. Zimbahl R. Agriculture's Ethical Horisont / R. Zimbahl. – London : Elsevier Inc, 2012. – 239 p.
7. Burger-Scheidlin H. CAP Reform Profile – Austria [el. res.] / H. Burger-Scheidlin, M. Proschek-Hauptmann // CAP 2020. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cap2020.ieep.eu/member-states/austria>.
8. Rudny L. Gospodarstwo rodzinne szansą rozwoju gospodarczego Polski [el. res.] / L. Rudny // *Podkarpacka Izba Rolnicza*. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pir.xo.pl/pir_1_5/index.php?option=com_content&view=article&id=275:gospodarstwo-rodzinne-szans-rozwoju-gospodarczego-polski&catid=1:informacje-rolnicze&Itemid=99.
9. Mertz F. The family farm is alive and well in Canada [el. res.] / F. Mertz // Farming for freedom [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.farmingforfreedom.com/family-farm-alive-canada>.
10. Waldyr Strumpf J. Family farming in Brazil and food security [el. res.] / Strumpf J. Waldyr. – France : Montpellier, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.agropolis.fr/pdf/actu/Waldyr-Stumpf-Embrapa-Family-farming-in-brazil-and-food-security-agrifammpi-June4-2014.pdf>.
11. Mollers J. Effects of Rural Non-farm Employment on Household Welfare and Income Distribution of Small Farms in Croatia / J. Mollers, G. Buchenrieder // Quarterly Journal of International Agriculture. – 2011. – № 50 (3). – P. 217-235.
12. Palacios S. Farmers and the implementation of the EU Nitrates Directive in Spain / S. Palacios // *Sociologia Ruralis*. – 1998. – № 38(2). – P. 146-162.
13. Сільське господарство України : [статистичний збірник] / Державна служба статистики України. – К., 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Top-5 фактів про сільське господарство Німеччини / Агропортал Kurkul.com. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kurkul.com/blog/54-top-5-faktiv-pro-silске-gospodarstvo-nimechchini>.
15. Farm structure survey 2013 – main results [el. res.] / Eurostat Statistics Explained [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_survey_2013_-_main_results.
16. Farm accounting data network [el. res.] / European Commission. Agriculture and rural development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/agriculture/rica>.

17. The role of agriculture and farm household diversification in the rural economy of Austria [el. res.] // Trade and agriculture directorate. – 2009. – 26 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/43245339.pdf>.

18. Census of Agriculture, farms classified by operating arrangements, Canada and provinces [el. res.] / Statistics Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www5.statcan.gc.ca/cansim/pick-choisir?lang=eng&p2=33&id=0040007>.

References

1. Andriichuk, V.H. (2013), “New types of agroindustriul formations within the framework of the national agrarian development strategy”, *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 3-15.

2. Korinets, R. “Family farms as an objective necessity”, *The Ukrainian Farmer*, no. 9, available at: <http://www.agrotimes.net/journals/article/simejni-fermi-yak-ob%E2%80%99ektivna-neobhidnist> (access date April 20, 2016).

3. Malik, M.Y. and Zaiats, V.M. (2013), “Theoretical patterns and lines for transformation of private farms”, *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 87-95.

4. Mesel-Veseliak, V.Ya. and Fedorov, M.M. (2015) “Theoretical, methodological and legal regulatory provisions for the adjustment of agrarian sector of economy of Ukraine to market economy: scientific research and the efficiency of implementation”, *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 5-24.

5. Araujo, S. (2009), “Family farmers feed Brazil”, available at: <http://www.grassrootsonline.org/news/blog/family-farmers-feed-brazil> (access date April 20, 2016).

6. Zimbahl, R. (2012), *Agriculture's Ethical Horisont* [Agriculture's Ethical Horisont], Elsevier Inc, London, Great Britain, 239 p.

7. Burger-Scheidlin, H. and Proschek-Hauptmann, M. (2009), “CAP Reform Profile – Austria”, available at: <http://www.cap2020.ieep.eu/member-states/austria> (access date April 20, 2016).

8. Rudny, L. (2016), “Gospodarstwo rodzinne szansą rozwoju gospodarczego Polski”, *Podkarpacka Izba Rolnicza*, available at: http://www.pir.xo.pl/pir_1_5/index.php?option=com_content&view=article&id=275:gospodarstwo-rodzinne-szans-rozwoju-gospodarczego-polski&catid=1:informacje-rolnicze&Itemid=99 (access date April 21, 2016).

9. Mertz, F. “The family farm is alive and well in Canada”, *Farming for freedom*, available at: <http://www.farmingforfreedom.com/family-farm-alive-canada> (access date April 21, 2016).

10. Strumpf, W. (2014), “Family farming in Brazil and food security”, Montpellier, France, available at: <https://www.agropolis.fr/pdf/actu/Waldir-Stumpf-Embrapa-Family-farming-in-brazil-and-food-security-agrifammp1-June4-2014.pdf> (access date April 21, 2016).

11. Mollers, J. and Buchenrieder, G. (2011), “Effects of Rural Non-farm Employment on Household Welfare and Income Distribution of Small Farms in Croatia”, *Quarterly Journal of International Agriculture*, no. 50 (3), pp. 217-235.

12. Palacios, S. (1998), “Farmers and the implementation of the EU Nitrates Directive in Spain”, *Sociologia Ruralis*, no. 38 (2), pp. 146-162.

13. *Silске gospodarstvo Ukrainy* [Agricultural of Ukraine], *statystychnyi zbirnyk* [Statistical Yearbook], Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date April 21, 2016).

14. *Top-5 faktiv pro silske gospodarstvo Nimechchyny* [Top 5 Facts about Agriculture of Germany], available at: <http://kurkul.com/blog/54-top-5-faktiv-pro-silske-gospodarstvo-nimechchini> (access date April 21, 2016).

15. Farm structure survey 2013 – main results, available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_survey_2013_-_main_results (access date April 22, 2016).

16. Farm accounting data network, available at: <http://ec.europa.eu/agriculture/rica> (access date April 22, 2016).

17. The role of agriculture and farm household diversification in the rural economy of Austria (2009), available at: <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/43245339.pdf> (access date April 22, 2016).

18. Census of Agriculture, farms classified by operating arrangements, Canada and provinces, available at: <http://www5.statcan.gc.ca/cansim/pick-choisir?lang=eng&p2=33&id=0040007> (access date April 22, 2016).

Івченко В.Є. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ І ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ АГРАРНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

Мета – висвітлення результатів дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку форм сучасних господарських структур в Україні та обґрунтування, на основі світового досвіду розвитку дрібнотоварного виробництва, доцільності підтримки сімейного фермерства.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались наступні методи: історичний метод (для визначення особливостей трансформації форм господарювання в аграрному секторі); діалектичний метод (для оцінки сучасного стану функціонування господарських структур в Україні); порівняльний аналіз (для визначення потенційних можливостей впровадження світового досвіду розвитку дрібнотоварного виробництва); економіко-статистичний та графічний (для визначення та відображення отриманих аналітичних показників).

Результати. Висвітлено основні показники трансформації форм аграрного господарювання в Україні. Проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку сільського господарства з визначенням основних господарських форм виробництва сільськогосподарської продукції. Визначено роль і місце сімейного фермерства в розвитку соціально орієнтованої європейської економіки. Обґрунтовано можливості трансформації господарств населення та особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства з набуттям статусу товаровиробника сільськогосподарської продукції.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні доцільності подальшої трансформації форм вітчизняного аграрного господарювання (малого розміру) на основі порівняльного аналізу світового досвіду розвитку сімейних фермерських господарств.

Практична значущість. Результати досліджень можуть бути враховані при розробці програм розвитку дрібнотоварного виробництва та розвитку сільських територій в умовах євроінтеграції.

Ключові слова: форма господарювання, трансформація, євроінтеграція, сімейне фермерське господарство, структура сільськогосподарських угідь, соціально-економічний розвиток.

Ivchenko V.Ye. CURRENT STATUS AND TRENDS OF DEVELOPMENT AND TRANSFORMATION OF AGRICULTURAL FORMS

Purpose – the coverage of the survey results of the current state and trends of modern forms of economic structures in Ukraine and justification of feasibility of family farming' support based on the international experience of small-scale production.

Methodology of research. In the article were used the following methods: historical method (for determining the characteristics of forms of economic transformation in the agricultural sector); dialectical method (to assess the current state of functioning economic structures in Ukraine); comparative analysis (to determine the potential of implementing global experience of small-scale production); economic and statistical and graphic (for determining and displaying the analytical indicators).

Findings. The basic indicators of agrarian transformation forms of management in Ukraine were highlighted. There were analyzed the current state and trends of agriculture with the definition of the main economic forms of agricultural production were defined. The role and place of family farming in developing socially oriented European economy were defined. There were grounded the possibility of transforming of private households into family farms to become a producer of agricultural products.

Originality is the rationale for further transformation of forms of domestic agricultural entities (small forms) based on a comparative analysis of international experience of development of family farms.

Practical value. The research results can be taken into account in the development of programs of small-scale production and rural development in terms of European integration.

Key words: the form of economic transformation, integration, family farm, farmland structure, socio-economic development.

Ивченко В.Е. СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ И ТРАНСФОРМАЦИИ ФОРМ АГРАРНОГО ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Цель – отображение результатов исследования современного состояния и тенденций развития форм современных хозяйственных структур в Украине и обоснование, на основе мирового опыта развития мелкотоварного производства, целесообразности поддержки семейного фермерства.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: исторический метод (для определения особенностей трансформации форм хозяйствования в аграрном секторе) диалектический метод (для оценки современного состояния функционирования хозяйственных структур в Украине); сравнительный анализ (для определения потенциальных возможностей внедрения мирового опыта развития мелкотоварного производства); экономико-статистический и графический (для определения и отображения полученных аналитических показателей).

Результаты. Освещены основные показатели трансформации форм аграрного хозяйствования в Украине. Проанализированы современное состояние и тенденции развития сельского хозяйства с определением основных хозяйственных форм производства сельскохозяйственной продукции. Определены роль и место семейного фермерства в развитии социально-ориентированной европейской экономики. Обоснованы возможности трансформации хозяйств населения и личных крестьянских хозяйств в семейные фермерские хозяйства с приобретением статуса товаропроизводителя сельскохозяйственной продукции.

Научная новизна заключается в обосновании целесообразности дальнейшей трансформации форм отечественного аграрного хозяйствования (малого размера) на основе сравнительного анализа мирового опыта развития семейных фермерских хозяйств.

Практическая значимость. Результаты исследований могут быть учтены при разработке программ развития мелкотоварного производства и развития сельских территорий в условиях евроинтеграции.

Ключевые слова: форма хозяйствования, трансформация, евроинтеграция, семейное фермерское хозяйство, структура сельскохозяйственных угодий, социально-экономическое развитие.